

ZEKE GYULA

PALÁSTTAL A LÖVÉSZÁROKBAN

Mielőtt nevesíteném azt a református lelkipásztort, aki tábori papként küzdötte végig az első világháborút, egy közelmúltban ért eseményről írnék röviden. Kiváló matematikus kollégám – akivel néhány évtizeden át tanítottam – meghívott a hetvenedik születésnapjára. Csak mellékesen jegyzem meg, hogy még ma is tanít, még hozzá nem „középiskolás fokon”, hanem az egyetemen. Az igazi meglepetés akkor ért, amikor régi kollégáimon kívül húsz-harminc – immár felnőtt – tanuló is jelen volt az ünneplésen, közöttük a legfiatalabbak is túl már a harmadik ikszen! Valamennyien kiváló matematikusok voltak már diákkorukban, de szerették az irodalmat és a történelmet is.

Az egyik „ötvenes”, aki az én tárgyaimból is a legjobbak közé tartozott, a következőket mondta nekem: „Kedves Gyula bátyám! Mindig rád gondolok október 23-án, mert igazából téled tudtuk meg, hogy mi is történt Magyarországon 1956-ban, ezen a jeles napon.” Mit tagadjam, jól estek az elismerő szavak, sőt továbbgondolkodásra készítettek. Arra kerestem választ magamnak, hogy mi volt az indítéka egykori tanítványom szavainak. Valószínűleg az, hogy az akkori tankönyvben leírt, tudatosan megfogalmazott hamisításokkal szemben én az átélő hitelességével beszéltem el nekik a történeteket. Elmondtam például, hogy a Sztálin halálát követő időkben olyan mélypontra jutott a vidék, a földművelő lakosság kifosztása, hogy Moszkva kénytelen volt lazítani az addigi, Rákosi vezette kormányzás stílusán, s hozzájárult az ugyancsak szovjet emigrációhoz tartozó Nagy Imre miniszterelnökségéhez, ami jelentős könnyítéseket hozott az 1953–54-es években a vidék életében.

Ugyanakkor hozzátettem, hogy a Rákosi-klikk a Sztálint követő Hruscsovnál „visszakönyörögte” magát a hatalom kizárólagos birtoklásába, s ugyanúgy folytatta, mint a sztálini időkben. Elmeséltem, hogy 1956-ra ismét fölerősödött

az elégedetlenség, s amikor október 6-án sor került az 1949-ben hamis vádak alapján kivégzett, nem a szovjet emigrációhoz tartozó „hazai” kommunisták – Rajk László és társai – újratemetésére a Kerepesi úti temetőben (ahol én is jelen voltam), már csak egy szál gyufát kellett volna meggyújtani, hogy lángra lobbanjon a társadalmi elégedetlenség, ami 23-án be is következett!

Arra a hamis állításra, mely szerint az „ellenforradalmat” a nyugati hatalmak biztatására a hazai levitézlett reakció-sok szervezték volna, csak a következőt meséltem el. Ha a Magyar Rádió Bródy Sándor utcai főbejáratánál tüntető, valóban forradalmi tömegből csak egy ember tudta volna, hogy a főbejárat helyett a Múzeum utcai garázsbejárat deszkakapuján át könnyedén be lehet jutni az épületbe, nem a megvasalt tölgyfakapun próbáltak volna bemenni.

Az eddig leírtakkal pusztán azt akartam érzékeltetni, hogy a történelem jelentős eseményei mindig olyan megfogalmazásban jutnak el az utókorok embereihez, amint azt az éppen hatalmon levő politikusok érdekei megkívánják. A valóban hiteles történelmi tényekről igazán csak azok tudnak beszámolni, akik átérték azokat.

1914-ben kezdődött az első világháború, s már hiába keresnénk olyan embereket, akik emlékeznének bármilyen akkor történt eseményre. Azok is, akik ma már három számjeggyel írják életkorukat, olyan kis gyermekek voltak a háború négy éve alatt, hogy csak töredékes emlékeik lehetnek. Kedves történet jut eszembe apai nagyapámról, aki 1844-ben született, s egy Nagysalló közeli faluban öt-éves gyermekként élte át Görgey Artúr 1849. április 10-i fényes győzelmét az osztrákok felett. Amikor édesapám kisfiúként érdeklődött a jeles eseményről, kurtán csak ennyit válaszolt: „Szalattak, meg lúttak!” Mivel én csak a két világháború között, 1931-ben láttam meg a napvilágot, nyilván nekem sem lehetnek személyes emlékeim az elsőről, a Nagy Háborúról.

De van a felmenőim között egy nagyszerű ember, édesanyám bátyja, aki református tábori lelkészként szolgáltá végig az első világháborút. Pontosabban már csak volt, mert 1958-ban, hetvenéves korában eltávozott közülünk. Okos Gyulának hívták, bár szülőhelyén, Mezőkeresztesen többen is viselték ezt a vezetéknevet. Én viszont a keresztnevét viselem – teszem hozzá: teljesen jogosan –,

mert általa részesültem a keresztség szentségében az alsónyéki református templomban. Ritkán látogatott el hozzánk, mert az én kis sárközi falum igen messze esett Ókékstől, ahol Gyula bátyám (a költőként is ismert papot, Szabolcska Mihályt követve) hirdette az Igét híveinek. Kévs beszédű, mindig mosolygó, jószívű ember volt, akit őszintén szerettek és tiszteltek nem csak a kécskeiek.

Keresztelő az őcsényi református templomban, 1906

A háborúban való tevékenységéről csak később szereztem tudomást néhány róla szóló újságcikkből, s az általa írt visszaemlékezésekből. A Csók István festményén úrvacsorát osztó fiatal lelkipásztort, Okos Gyulát a Tolna megyei Ócsény református templomának szószékéről szólította el a háború. Erről számol be az *Érdekes Újság* melléklete, *A Kis Érdekes* 1914. december 16-i számának *Csön-des hősök* című vezércikke, ebből idézek néhány sort:

„A tiszteletes úr prédikációja most a lövészárókban folyt le a Szávaparton. A fiúknak, a magyar bakáknak nemcsak munícióra és élelemre volt szüksége, hanem lelki vigasztalásra is. A református pap így jelent meg közöttük a lövészárókban. Kint füttyültek a golyók, ... s Bibliával a kezében, palásttal a vállán prédikációt tartott a magyar bakáknak a tiszteletes úr... A katonák leveszik a sapkájukat, s áhítattal figyelnek a papra. ... »Fiaim, testvéreim az Úrban, itt van, itt előttem a bűn és a gonoszság és tinétek most hazátok szeretete, apáitok vére, szeretteitek nyugalma, gyermekeitek jövője adja a fegyvert a kezetekbe: a gonoszság és a bűn ellen!« ... Rövid imádság és a Miatyánk után felhangzik a XXXV. zsoltár: *Perelj Uram perlőimmal, harcolj én ellenségimmel... Így szólt tovább az ének, így ment tovább a pap századtól századhoz...*”

A róla írott újságcikkből idézetteknel sokkal többet tudtam meg a háború valóságáról az általa papírra vetett *Nincsen párja...* című kis kötetből, amely 1938-ban jelent meg a *Kecskeméti Lapok* szerkesztőségének kiadásában. (Az 1965-ös *Magyar Irodalmi Lexikon* szócikke hibás címmel - Háborús történetek, emlékek - említi a könyvet.) Ma, amikor a kötelező honvédelmi szolgálat elavult fogalomként degradálódott, nehezen értjük meg, hogy mitől volt az a nagy lelkesedés, ami a haza védelmére serkentette a XX. század eleji fiatalokat. A Mollináry-ezred katonáit így jellemzi a tábori lelkész, Okos Gyula:

„Nincsen párja a Mollináry-bakának, mert a Mollináry-baka nem feledkezett el arról sem békében, de a legöklőbb harcok közepette sem, hogy az a fekete paroli azt jelenti, azzal a kis ezüst fehér csillaggal, hogy a fekete halálnak is hófehér, szeplőtlen tiszta katona lelket szabad csak átvinni az örökkévalóságba. Zsákmányolhat, de nem rabolhat, hódíthat, de nem becsteleníthet.”

„Csak pár vonással hadd mutassak rá megállapításom helyes voltára. Az első szerbiai betöréskor történt meg, hogy a sorkatonaságon és a komitácson kívül még 80-90 éves emberek és asszonyok is, akik már mozdulni is alig bírtak, felkötötték magukat lombos fákra s onnan vadásztak különösen tisztjeinkre. Rajtok kívül 7-8 éves gyermekek is lövöldöztek reánk. Egész természetes, hogy ez a példátlan semmi-

bevétele a nemzetközi szokásoknak kihatott a sodrából a Mollináry-bakát is, s pár pillanatig arra gondolt, hogy még a csecsszopóját is kiirtja e nemzetségnek. De elég volt egyet vagy kettőt maga előtt látni a kicsinyekből, észébe ötlött, hogy nem Heródes poroszlója ő, hanem I. Ferenc József legelső bakája, akinek nincs párja, a második pillanatban már ölébe vette a kis szerb gyermeket, elmondotta magában, kenyérral többre megyek nálok, mint fegyverrel... S utolsó maradék darabját is kenyérének odaadta az ellenség gyermekének.”

„Soha nagyobb, megértőbb szeretetet nem láttam, mint a Mollináry-bakák között. Nem volt semmi, ami szétválasztott volna bennünket, csak egy volt, ami mindent összeköt, ami mindent elfedez, ami mindent eltűn, ami erősebb, mint a halál, s keményebb, mint a koporsó, az egymást megsegítő s egymásért még az életet is bármely pillanatban feláldozó bajtársi szeretet.”

Furcsa világot élünk manapság, különösen mi, a kisebb országok lakói. Rossz néven veszik tőlünk, ha a hazáról, a hazaszeretetről, főképpen ha a hagyományainkról beszélünk s büszkén vállaljuk történelmünk és gazdag kultúránk értékeit. Mi, a legidősebb nemzedék tagjai kis elemi iskolás korunkban még büszkén énekeltük az ismert Petőfi-sorokat: „Tied vagyok, tied, hazám! E szív, e lélek; kit szeretnék, ha tégedet nem szeretnék?” Az ilyen költői szavakat a ma magát korszerűnek tartó nemzedék leki-csinyli, felesleges „magyarkodásnak” minősíti. Az első világháborút végigharcoló magyar bakák még egészen más-ként érezték a hazájukról. Olvassuk tovább a tábori lelkész könyvének újabb sorait:

„Hogyne szerette volna fiát a másik édesanyja: ez a drága magyar haza, ennek minden megszentelt porszeme. Hogy észrevette az anyaföld e szeretetét a magyar katona. Erre nézve egy kárpáti emléket elevenítek fel.

1915. március 24-ikén az orosz is tudtul adta hivatalosan frontunk számára Przemysl elesését azzal, hogy elbódította ellenünk a Przemysl alól hozott 21-es ágyúkat. Három napig Stuposiany felett pokoli tűz alatt tartottak bennünket. Öt négyzetméteres terület se maradt a völgyben, ahol tartózkodtunk felszántatlanul. Az ostromnál felszabadult erők jó részét is ránk dobták. A mi frontunk kínálkozott a legkitűnőbb terepnek az oroszok számára, hogy megvalósíthassák ama tervüket, hogy az ő hűsvétjukat már Debrecenben ünnepelethessék meg.

A mi hűsvétunkat azonban már feltétlen Ungváron akarták tölteni. Édes hazánk határától jó 30 km-nyire egész április 2-ig, nagypéntek hajnaláig végtelen hidegben, fagyban, később havas esőben - mely csonttá fagyasztotta szegény katonáink ruháit, s szinte arcát is - vissza tudtuk tartani a tízszeres

orosz túlerőt. 2-án hajnalban azonban megjött a visszavonulási parancs. Indultunk vissza. Erről a visszavonulásról jobb nem is írni. Milyen fájdalmas érzés volt az, amely elfogta lelkünket, mikor ott álltunk a határhegy gerincén Wolosati és Kiesvölgy között. Visszatekintettünk Galíciára, ahol annyi derék fiunk sírja domborul. Ezer keserűbbnél keserűbb gondolat... bírálát keringett agyunkban... s zokogva kiáltottunk fel: Hiába folyt hát annyi vér? – Hiába volt hát a magyar katoná hű mindhalálig! De nem volt idő az elmélkedésre. Néhány könnyesepp legördült még az orcánkról. Az egyik a már elcsöndesedett hű bajtársaknak, a másik Przemyslnek szólt, a harmadik a keserűség kicsordulása volt.

Beértünk az első határszéli községünkbe, Kiesvölgybe, mely egy délre nyíló völgyben feküdt. E völgy levezetett az Ung völgyéig. Sietős volt az utunk nagyon. Az úti rendszabályok nagyon szigorúak voltak. A visszavonulást zavaró személy, sőt a rossz hangulatot előidéző személy is lelőhető, kocsis vagy bármely alkalmatlanság tüstént lefordítandó az útról, ha a visszavonulást zavarja. E völgyön már érezni lehetett, hogy délre nyílik. Az olvadás megindult.

Az pedig igazán csodaképpen hatott, hogy amikor e völgy Fenyvesvölgy felett, a már említett teljesen délre nyíló Ung völgyébe fordult bele. Oly sajtóságos, kedves langyos szellő csapott meg bennünket, összecsókolta megdermedt, összegémberegett tagjainkat. A már zöldellni, nyílni kezdő természet mosolyogni, örvendezni látszott, mint édesanya régen távollévő gyermeke érkeztek, visszatértek. El is kiáltották rögtön a bakák: »Édes jó Anyánk... közös Anyánk... ami édes hazánk csókja volt ez! Ő fogad bennünket langyos szellővel: leheletével... ölelő karjával, hogy felmelengesse meggémberedett tagjainkat!«

Csodálatos is volt ez. Reggel még iszonyú fagytól kőkemény vidéken jártunk, délután 4 óra felé pedig már tavasz volt... meleg volt... otthon voltunk... Száz meg száz ajakról hangzott fel szinte egyszerre: »Látod-e koma, mégis csak igaz az, hogy itthon még a levegő is más?« Száz meg száz bakára úgy hatott ez az érzés, hogy nem bírta magával. Odadobta magát a legelőbb talált napos, már gyönyörűen zöldülő, gyepek, bársonyos partoldalra, s könnyes szemmel felkiáltott: »Csakhogy még egyszer itt pihenhetek rajtad, édes hazám áldott drága földje!«

A ma magyar emberének kicsit dagályosnak tűnnek ezek a sorok, de próbáljuk elhinni, hogy a száz évvel ezelőtti nemzedék így érzett hazája földjéről! Rengeteg szép dolgot tudnék még idézni a Mollináry-bakák hősiességéről, hazaszeretetről, harci tetteiről s halált megvető bátorságáról a száznolc-van oldalnyi kis könyvecskéből. Okos Gyula református táborigyelmező utószavából is ilyen utóérzetet olvashatunk:

„Ezek után még egy vallomással tartozom. Nem ezt akarom megírni elsősorban. Nem az itt szereplő s jórészt életben maradt Mollináryak hőstetteit, hanem csupán azokét, akiket eltemettem, akik közül sok kezeim között lehelte ki nemes lelkét, akiknek utolsó sóhajtását felfogta lelkem, s érettök örökké kesergő kedveseiknek... haza... megírta vérző szívem, de erről lebeszéltek. Azt mondták, ma nem arra van szüksége az összetört, szétdarabolt kicsiny nemzetnek, ami két évtized távlatából is könnyet fakaszt, hanem ami könnyet töröl, bizakodó reménységet szül, hogy megvirrad még valaha! Meggyőztek.

Az élőkről írtam inkább, de ugyanekkor érzem, ha e helyen is, de pár sorban először reátok kell emlékezniem, hősi halált halt dicső Mollináry bajtársaim, akik közül harctéri szolgálatom alatt valláskülönbség nélkül kb. 400-at temettem el ütközetek alatt közvetlen a front mögött, sokszor a futóárokotól 5-10 lépésnyire. Ti vagytok az én bizonyágtevőim ott az Úr előtt, hogy mennyire igyekeztem hű lenni a rámbízottakban ott is, ahol csak egy lépés köze volt az életnek és halálnak.”

EPILÓGUS

A háború emlékei végigkísérték Okos Gyula nagybátyám hét évtizedre szabott életét. Hogy mennyire hitt az életben, annak hű dokumentuma az 1916-ban született fiúgyermeke. Ez a Pál nevet viselő unokabátyám nem a lelkes pályát választotta, hanem jogász lett. De büszkén vállalta édesapja háborús múltját, s tartalékos tisztként vett részt a második világháborúban. Kijev környékén szenvedett súlyos sebesülést, melynek következményeit rövidre szabott élete végéig viselte. Ezt, a negyven éves korában bekövetkezett tragikus halált egy 1956. november 6-án kora reggel eldőrdült lövés okozta. A két nappal korábban a forradalmunkat letörő szovjet támadás miatt házuk pincéjében várták a harc csendesedését, s onnan jött fel elszívni egy cigarettát. Az öngyújtó fellobbanó lángja pillanatában dördült el a halálos lövés. Sohasem tudtuk meg, ki húzta meg a ravaszt. Ezt a tragédiát az első világháborút végigküzdő hős prédikátor nem tudta sokáig elviselni, ő is eltávozott az élők sorából 1958. április elején. Az ókéscei református templomból kísértük utolsó útjára, ahol az 1950 óta már a kántorságtól eltiltott tanítónak megengedték, hogy még egyszer összehívja a feloszlott dalárdát s így búcsúzhassanak el szeretett, hős lelkipásztoruktól.

Okos Gyulára emlékezve a XVII. század végén gályarabságra hurcolt protestáns prédikátorokról szóló énekünk egyetlen sorát idézem: *Azt bünteti, kit szereti!*